СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том I

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I
ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Проф. д.н Божидар Божинов 9

PREPARING FUTURE PROFESSIONALS IN BUSINESS SCIENCES FOR THE AI ERA: COMPETENCIES AND CURRICULAR CHALLENGES
Prof., Célio Gonçalo Cardoso Marques, PhD, Senior Technician, MSc, Ana Catarina Gomes Almeida 27

INVESTIGATING GRANGER CAUSALITY BETWEEN GDP-RELATED INDICATORS: EVIDENCE FROM BULGARIA AND ROMANIA
Professor, Alexandru-Lucian Manole, PhD., Professor, Cristian-Marian Barbu, PhD. 43

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

АНАЛИЗ НА ЦЕНОВИЯ ТРЕНД НА БЪЛГАРСКИТЕ БОРСОВО ТЪРГУВАНИ ТУРИСТИЧЕСКИ ДРУЖЕСТВА, СЛЕД COVID И ПРИ ВОЙНАТА В УКРАЙНА
Проф. д-р Стефан Симеонов, Алексей Гудев, докторант 57

LEASING AS STRATEGIC FINANCING TOOL
Prof. Tatjana Spaseska, PhD, Emilija Gjorgjioska, Aneta Risteska-Jankuloska 64

ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И ПРЕХОДА КЪМ НИСКОВЪГЛЕРОДНО ОТОПЛЕНИЕ
Доц. д-р Александрина Александрова 73

РАЗВИТИЕ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ НА БАЛКАНИТЕ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Доц. д-р Венцислав Василев 80

ФИНАНСОВ КОНТРОЛИНГ И БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ
Доц. д-р Людмил Кръстев 88

ИКОНОМИЧЕСКА ПРИРОДА НА РАЗХОДИТЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
Доц. д-р Марин Маринов 93

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИ И ИНВЕСТИЦИИТЕ
Доц. д-р Наталия Силичева 102

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 109

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ СТАЖ ПРИ МАТЕРИАЛИЗИРАНЕ ПРАВОТО НА ПЕНСИЯ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 120

ПОЛОВО-ВЪЗРАСТОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ СТАРОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 129

ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ РЕАЛИЗИРАНИЯ ПРЕМИЕН ПРИХОД ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО НА СГРАДИ И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО
Доц. д-р Румен Ерусалимов 139

БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА ПРИ ЗАСТРАХОВКАТА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов, д-р Николай Илиев 147

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА И МАКРОИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ В УСЛОВИЯ НА КРИЗА: ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ (2019–2022)
Доц. д-р Танер Исмаилов, доц. д-р Махмут Кадир Ишгювен 155

ЖИЗНЕНИЯТ ЦИКЪЛ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ТЪРСЕНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 163

ПОТЕНЦИАЛНА РОЛЯ НА ТЕЛЕМАТИЧНИТЕ СИСТЕМИ В ЗАСТРАХОВАНЕТО И ПОДОБРЯВАНЕ НА ПЪТНАТА БЕЗОПАСНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 171

СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПЕНСИОННИ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ ЗА ИЗПЛАЩАНЕ НА АДЕКВАТНИ ПЕНСИИ ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 179

РОЛЯТА НА ИНФЛАЦИЯТА ВЪРХУ ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Петя Василева 188

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 195

ВОЛАТИЛНОСТТА КАТО АКТИВ: АНАЛИЗ НА VIX И ETF АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов 201

СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР В УСЛОВИЯТА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ТУБОЛЕНЦИИ И ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТО В ЕВРОЗОНАТА
Ас. д-р Рая Драгоева 209

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА АДАПТАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАЗАР НА ТРУДА КЪМ ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: СРАВНЕНИЕ С ЕС-27
Ас. Велислава Петрова 216

ВЛИЯНИЕТО НА РЕГЛАМЕНТА MICA ВЪРХУ ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ И РИСКОВЕТЕ НА КРИПТО ПАЗАРА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Д-р Габриела Кръстева 224

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ОРГАНИЗАЦИОННАТА РАМКА НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Д-р Жанета Ангелова 230

ОЦЕНКА НА РИСКОВИЯ ПРОФИЛ НА ПЛАЩАНИЯТА ПО ЗАСТРАХОВКИ „ИМУЩЕСТВО“ И „КАСКО НА МПС“ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Д-р Радка Василева 238

ИСТОРИЯ НА ЕВРОТО: ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И ЛОГИКА НА ВАЛУТНАТА КОНСТРУКЦИЯ
Докторант Атанаска Минчева 246

ДАНЪЧНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ КАТО РЕШЕНИЕ ЗА УСТОЙЧИВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ ЦЕНТРОВЕ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ахмед Куйтов 254

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОДАЖБИТЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ В УСЛОВИЯТА НА ТУРБУЛЕНТНОСТ
Докторант Габриела Спасова 261

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА
Докторант Диляна Йорданова 269

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ВЗАИМОВРЪЗКИ В КОНТЕКСТА НА ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД
Докторант Иван Спасов 277

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАНКОВОТО ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ
Докторант Инна Борозенкова 284

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ И ЛИКВИДНОСТТА В ERP/BI СРЕДАТА: МЕХАНИЗМИ, ЕФЕКТИ, УСЛОВИЯ ЗА УСПЕХ
Докторант Кирил Пенев 292

КРИПТОВАЛУТИТЕ КАТО ПЛАТЕЖНО СРЕДСТВО: ИКОНОМИЧЕСКА ЛОГИКА, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ
Докторант Красимир Иванов 299

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АНТИИНФЛАЦИОННАТА ПАРИЧНА ПОЛИТИКА НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ И ЕЦБ (2021-2025)
Докторант Кристиян Варамезов 307

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОПЪЛНИТЕЛНОТО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Докторант Кристияна Милинова 316

РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЯВЕНИТЕ ПРЕТЕНЦИИ КЪМ ГАРАНЦИОННИЯ ФОНД, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАСТРАХОВКА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“
Докторант Максим Колев 324

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ
Докторант Маргарита Кръстева 331

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА TGARCH МОДЕЛА ЗА ОЦЕНКА НА ПАЗАРНИЯ РИСК
Докторант Петър Джелепов 337

СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ШЕСТТЕ НАЙ-ГОЛЕМИ ПЕТРОЛНИ КОМПАНИИ В СВЕТА ЧРЕЗ ПАЗАРНИ МУЛТИПЛИКАТОРИ P/B, P/IOS И P/E
Докторант Ралица Иванова 342

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФИНАНСОВОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЕКТИ, ПОРОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧИЯ В ТЪЛКУВАНЕТО НА ПРОГРАМНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ
Докторант Славейко Славков 348

СУРОВИННАТА БАЗА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИЯ СЕКТОР
Докторант Юли Станков 356

ДИГИТАЛНИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЛИЧНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ СТУДЕНТИТЕ
Студент Галя Тулина 363

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ ПРЕДИ И СЛЕД ЕВРОТО: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БАЛТИЙСКИТЕ СТРАНИ И ИЗВОДИ ЗА БЪЛГАРИЯ
Студент Ивайло Василев 369

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА ОСНОВОПОЛОЖНИКА НА СВИЩОВСКАТА АКАДЕМИЧНА СЧЕТОВОДНА ШКОЛА - ПРОФЕСОР ГОСПОДИН ТОШЕВ
Проф. д-р Атанас Атанасов 381

УСТОЙЧИВОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И КАЧЕСТВО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Prof. Dimitrios P. Petropoulos, PhD, доц. д-р Галина Чиприянова 386

SEMI-TENSOR PRODUCT FOR FINITE GAMES WITH DETERMINISTIC STRATEGY DYNAMICS: A TUTORIAL
Prof. Renato De Leone, PhD..... 395

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА В БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ТЯХНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Доц. д-р Венцислав Вечев 404

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОТЧЕТНОСТТА
Доц. д-р Галина Чиприянова 410

ВЪРХУ НЯКОИ АСПЕКТИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ЗА НАТРУПВАНЕ И ТРАНСФЕР НА КРЕДИТИ (ECTS) ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ОКС „БАКАЛАВЪР“
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова..... 424

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАГЛАСИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ОБУЧЕНИЕТО
Доц. д-р Даниела Александрова Георгиева..... 431

SUSTAINABILITY REPORTING IN THE PUBLIC SECTOR: INTERNATIONAL FRAMEWORKS, SECTOR-SPECIFIC CHARACTERISTICS AND PROSPECTS FOR BULGARIA
Доц. д-р Диана Папраданова..... 440

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СИСТЕМИТЕ ЗА АВТОМАТИЗИРАН КОНТРОЛ ВЪРХУ АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЕВРОБАНКНОТИТЕ
Доц. д-р Зорница Ганчева 448

ГОТОВИ ЛИ СМЕ ЗА ОБЪРНАТО ПРЕПОДАВАНЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО?
Доц. д-р Ива Монева 456

СТАНДАРТИЗИРАН ПОДХОД ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ И ОПОВЕСТЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Иван Андреев..... 465

НЕСТАНДАРТНО ПРИЛОЖЕНИЕ НА КЛАСИЧЕСКИ ТЕХНИКИ ЗА ДЕТЕРМИНИРАН ФАКТОРЕН АНАЛИЗ
Доц. д-р Красимир Кулчев, гл. ас. д-р Галя Кушева 473

АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА И СТРУКТУРАТА НА ЕМИСИИТЕ НА ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА В АТМОСФЕРАТА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 479

РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ ПО ФУНКЦИИ В БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ЕВРОПЕЙСКИ СРАВНЕНИЯ
Доц. д-р Маргарита Шопова 489

ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО МИТНИЧЕСКО ОФОРМЯНЕ В ЕС – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ
Доц. д-р Момчил Антов 499

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В КОНТЕКСТА НА ТАКСОНОМИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Николина Грозева 507

ЗНАЧЕНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА (ЕКОЛОГИЧНА) ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ В АГРАРНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Павлина Димитрова 513

ДИГИТАЛНА КОХЕРЕНТНОСТ НА КОНТРОЛНАТА СИСТЕМА: ПЪТ КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ФРАГМЕНТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Мариета Спасова 521

ДИНАМИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, ЗАПЛАЩАНИ ОТ НЗОК
Доц. д-р Пламен Петков 526

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРЕЦЕНКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И СВЪРЗАНИТЕ С НЕЯ РИСКОВЕ: ПРОЯВЛЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
Доц. д-р Радосвета Йорданова Кръстева-Христова 537

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕНТАБИЛНОСТТА, ЛИКВИДНОСТТА И ОБРЪЩАЕМОСТТА НА ТЕКУЩИТЕ АКТИВИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО /МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ ЗА АНАЛИЗ/
Доц. д-р Росица Иванова 549

ПАРАДОКСИТЕ НА СЧЕТОВОДСТВОТО И СЧЕТОВОДНИТЕ ПРИНЦИПИ
Доц. д-р Светлозар Стефанов 557

ИНТЕГРИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОДИТА: МССУ 5000 И ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОДИТОРСКАТА ПРОФЕСИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 566

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТРУКТУРНАТА ДИНАМИКА НА ВЪГЛЕРОДНИТЕ ЕМИСИИ В АТМОСФЕРАТА
Доц. д-р Стела Касабова 574

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА
Доц. д-р Галина Чиприянова, Цветелина Яламова, докторант 582

КОНТРОЛ И УПРАВЛЕНИЕ НА ФИНАНСОВОТО ЗДРАВЕ НА МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Дияна Иванова 591

БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ ФОРМАЛНОСТИ И АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕЖЕСТ
Гл. ас. д-р Желью Желев 599

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО НА ИНСПЕКЦИОННА ДЕЙНОСТ ОТ ОРГАНИТЕ НА ДФИ
Гл. ас. д-р Надежда Цветкова..... 606

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 613

ЕКОЛОГИЧНО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО – КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАМЕ
Гл. ас. д-р Росен Колев 621

КРЕДИТНИЯТ АНАЛИЗ КАТО САМОСТОЯТЕЛНА НАУЧНА И УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ИНФОРМАЦИОННА ОСНОВА В КОНТЕКСТА НА SAF-T
Д-р Петър Петров..... 629

КОЕФИЦИЕНТ НА КРИЗИСНА ЛИКВИДНОСТ (CLR) И ИНДЕКС ЗА СТАБИЛНОСТ (PSI) КАТО РАННИ СИГНАЛИ В КРЕДИТНИЯ АНАЛИЗ: МЕТОДИЧЕСКА РАМКА И ЕМПИРИЧНА АПРОБАЦИЯ
Д-р Петър Петров..... 637

ОТЧИТАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ОТ ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ
Докторант Веселина Тодорова..... 645

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, ИЗЧИСЛЕНИ ПОСРЕДСТВОМ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СМЕТКИ ЗА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Гергана Павлова 657

НОРМАТИВНА РАМКА И АДМИНИСТРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПРИЕМА НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Докторант Диана Маринкова..... 666

ДИНАМИКА И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКОТО РАЗВИТИЕ: МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА
Докторант Диана Мутафова 672

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ
Докторант Димитър Иванов..... 680

СЧЕТОВОДСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА
Докторант Дияна Попова 689

ВНЕДРЯВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТТА В ПРЕДПРИЯТИЯТА – ОРГАНИЗАЦИОННИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Докторант Ивайло Кънев..... 698

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МАШИННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРОГНОЗИРАНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ КОЛИЧЕСТВА АНТИДИАБЕТНИ ЛЕКАРСТВА
Докторант Иван Митков 706

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДНИЯ ПЕРСОНАЛ И КАЧЕСТВОТО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Иван Николов 714

ФОРМИРАНЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ (ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СЧЕТОВОДНИ РАЗБИРАНИЯ)
Докторант Ивелина Панайотова 721

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА –СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД
Докторант Нуридин Нуридин 731

ОТЧЕТНИЯТ ПРОЦЕС В ПРЕДПРИЯТИЕТО – СЪЩНОСТ, СТРУКТУРА И ОСНОВНИ ЕТАПИ
Докторант Пламена Николова 743

ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕГРИРАНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Докторант Рая Темнялова 754

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева 764

КРЕДИТНИЯТ РЕЙТИНГ КАТО ФАКТОР ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА КРЕДИТОСПОСОБНОСТТА
Докторант Стоянка Бозвелиева 773

СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕТИЧНИТЕ НОРМИ, ЕТИЧНА ПРЕЦЕНКА И ПРОФЕСИОНАЛНО РЕШЕНИЕ
Докторант Таня Димитрова Станева 780

ОСОБЕНОСТИ НА ВЗЕМАНИЯТА КАТО ОТЧЕТНИ ОБЕКТИ В ПЪТНОСТРОИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Цветелина Мишонова 789

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ

Докторант Димитър Иванов[1]

Резюме: *Настоящото изследване е актуално поради нарастващото значение на счетоводната информация при изясняването на финансови и имуществени отношения в съдебните производства. Тезата е, че надеждността на съдебно-счетоводната експертиза се основава на професионалната компетентност на вещото лице, правилния избор и последователното прилагане на подходи и методи за изследване на счетоводната информация. Целта е да се изяснят основните принципи, подходи и методи при извършването на съдебно-счетоводното изследване. Акцентът е поставен върху връзката между организацията на експертната работа и качеството на експертното заключение. Резултатите очертават необходимостта от последователно прилагане на подходи и методи, съобразени с характера на конкретната експертиза. Изследването създава основа за по-нататъшно проучване на възможностите за усъвършенстване на съдебно-счетоводната експертна практика.*

Ключови думи: *съдебно-счетоводна експертиза, експертно изследване, счетоводна информация, принципи, подходи, методи, експертно заключение*

JEL: M41

KEY PRINCIPLES, APPROACHES AND METHODS IN CONDUCTING FORENSIC ACCOUNTING EXPERTISE

Doctoral student Dimitar Ivanov

Abstract: *The relevance of the study arises from the increasing importance of accounting information in clarifying financial and property relations in judicial proceedings. The thesis is that the reliability of forensic accounting expertise is based on the professional competence of the expert, the appropriate selection and consistent application of approaches and methods for examining accounting information. The aim is to clarify the main principles, approaches and methods applied in conducting forensic accounting expertise. The study focuses on the relationship between the organization of expert work and the quality of the expert conclusion. The results outline the importance of consistent application of approaches and methods appropriate to the specific nature of each forensic accounting examination. The study provides a basis for further research into opportunities for improving forensic accounting practice*

Key words*: forensic accounting expertise, expert examination, accounting information, principles, approaches, methods, expert conclusion*

JEL: M41

[1] d010125345@uni-svishtov.bg, СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

1. Въведение

Развитието на стопанските отношения увеличава разнообразието и обема на информацията, която участва в съдебните производства. Счетоводните данни заемат важно място при изясняването на финансови отношения, имуществено състояние и извършени стопански операции. Тяхното правилно разбиране изисква специализирани знания и професионален опит. В тази среда съдебно-счетоводната експертиза заема специфично място сред доказателствените средства в гражданските, търговските и наказателните производства. Практическата работа на вещото лице протича чрез съвкупност от взаимосвързани действия, които определят начина на изследване и представяне на счетоводната информация. Разглеждането на принципите, подходите и методите очертава основата за систематизиране на експертната дейност и за оценка на нейното значение в съдебната практика.

2. Основни принципи при извършването на съдебно-счетоводна експертиза

Съдебно-счетоводната експертиза има за задача да подпомогне съда при изясняване на факти и обстоятелства, за които са необходими специални знания в областта на счетоводството и финансите. Вещото лице изследва предоставените материали, установява относимите счетоводни данни и формира професионално заключение по поставените въпроси. Качеството на това заключение зависи от професионалната подготовка на вещото лице и от начина, по който е организирано и извършено експертното изследване. (Душанов & Цанков, 2008)

Принципите на експертната дейност определят основните изисквания към работата на вещото лице. Те осигуряват последователност при изследването и създават условия за получаване на обосновани резултати. Дейността на вещите лица при извършване на съдебни експертизи се основава на принципи, определени в Наредба № Н-1 от 14.02.2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица. Съгласно чл. 2 от наредбата това са законност, процесуална и познавателна независимост, научна обоснованост на средствата и методите, добросъвестност, обективност, всестранност и пълнота на експертното изследване, както и поверителност и спазване на професионалната етика. (Министерство на правосъдието, НАРЕДБА № Н-1 от 14 февруари 2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица, 2023)

Професионалната компетентност, документалната обоснованост, пълнотата, последователността и яснотата на експертното заключение са логични характеристики на качествената експертна работа, но не са формулирани като самостоятелни принципи в чл. 2. (Министерство на правосъдието, НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА)

Принципът на законност поставя експертната дейност в рамките на действащото законодателство. При съдебно-счетоводната експертиза той има особено значение поради връзката между счетоводното отчитане и правните отношения, които са предмет на съдебното производство. Вещото лице изследва счетоводните данни съобразно приложимите нормативни изисквания и поставените от съда задачи. При оценката на счетоводни операции се вземат предвид правилата, които са действали през съответния отчетен период. Така експертното изследване се основава на действащата за конкретния случай счетоводна и правна уредба.

Процесуалната и познавателната независимост осигурява самостоятелността на вещото лице при извършване на експертното изследване. Процесуалната независимост е свързана с мястото на експерта в съдебното производство и с изпълнението на възложената задача. Познавателната независимост се проявява при самостоятелното изследване на фактите и счетоводната информация. Вещото лице формира своето професионално мнение въз основа на изследваните материали, специалните си знания и резултатите от извършената работа. Този принцип има пряко значение за достоверността на експертния извод.

Научната обоснованост се отнася до средствата и методите, използвани при експертното изследване. При съдебно-счетоводната експертиза тя изисква използването на утвърдени счетоводни знания, подходящи методи за проверка и анализ и ясна последователност при обработването на информацията. Избраният метод следва да съответства на характера на поставената задача. При изследване на счетоводни записи, например, могат да се съчетаят документална проверка, сравнение, изчисление и проследяване на операциите. Научната обоснованост се проявява и в начина, по който получените резултати се свързват с направените експертни изводи. Наредба № Н-1 изрично свързва този принцип със средствата и методите, използвани при експертното изследване.

Добросъвестността изисква вещото лице да изпълнява възложената задача отговорно и с необходимото професионално отношение. При съдебно-счетоводната експертиза това означава внимателно проучване на предоставените материали, правилно обработване на данните и прецизно представяне на установените резултати. Вещото лице следва да използва професионалните си знания при всеки етап от работата и да отразява коректно резултатите от извършеното изследване.

Обективността е свързана с изграждането на експертния извод въз основа на установени факти и проверена информация. Счетоводните документи и записи се разглеждат според тяхното съдържание и връзката им с поставените въпроси. При наличие на различия между отделни източници на информация вещото лице ги съпоставя и изследва причините за установените разлики. Обективното изследване насочва вниманието към фактите, които могат да бъдат установени чрез специалните знания на експерта.

Всестранността и пълнотата се проявяват в обхвата на експертното изследване. Вещото лице проучва всички относими счетоводни данни, документи и регистри, които имат значение за поставените въпроси. При необходимост една стопанска операция се проследява чрез различни счетоводни източници. Така се изгражда цялостна представа за нейното възникване, документиране и счетоводно отразяване. Пълнотата на изследването създава условия за по-точно установяване на фактите и за формиране на обосновани експертни изводи.

Поверителността има значение за информацията, която вещото лице получава при изпълнение на възложената задача. Съдебно-счетоводните експертизи често съдържат сведения за финансовото състояние на предприятия, сделки, плащания, вземания, задължения и други данни с икономическо значение. Работата на вещото лице изисква отговорно отношение към тази информация и нейното използване единствено във връзка с възложената експертиза.

Професионалната етика допълва изискванията към поведението на вещото лице. Тя се свързва с професионалната отговорност, коректността и уважението към участниците в съдебното производство. Етичното поведение подкрепя доверието в експертната дейност и в резултатите от нея. При съдебно-счетоводната експертиза това значение се засилва от необходимостта сложната счетоводна информация да бъде представена точно и разбираемо.

Посочените принципи изграждат основата на експертната дейност и определят качеството на извършеното изследване. Всеки от тях има самостоятелно значение, но тяхната практическа стойност се проявява в тяхното съвместно прилагане. Законността определя рамката на работата, независимостта осигурява самостоятелно професионално мнение, а научната обоснованост определя средствата и методите на изследване. Добросъвестността, обективността, всестранността и пълнотата подкрепят надеждността на установените резултати. Поверителността и професионалната етика допълват изискванията към цялостното поведение на вещото лице.

При съдебно-счетоводната експертиза тези принципи намират конкретен израз при изследването на счетоводните документи, регистри и данни. Те определят начина, по който вещото лице организира своята работа и достига до експертното заключение. Поради това принципите представляват основата, върху която се изграждат използваните подходи и методи при съдебно-счетоводното изследване.

3. Подходи при изследването на счетоводната информация от вещото лице

Изследването на счетоводната информация е съществена част от работата на вещото лице. То включва преглед, подреждане, съпоставяне и ана-

лиз на данни, които имат значение за поставените експертни задачи. Характерът на конкретния казус определя начина, по който се организира изследването. Вещото лице избира подход, който позволява да се проследят фактите и да се достигне до обосновани резултати. (Душанов & Цанков, 2008), (Чиприянова, Александров, & Божилов, 2023)

Документалният подход заема основно място при изследването на счетоводната информация. При него се проучват първичните счетоводни документи, счетоводните регистри, договори, платежни документи, банкови извлечения, справки и други материали по делото. Вниманието се насочва към съдържанието на документите, тяхната връзка с конкретните стопански операции и начина, по който тези операции са отразени в счетоводството. Проследяването на данните от първичния документ до счетоводния запис дава възможност да се установи последователността на отчетената операция.

Системният подход разглежда счетоводната информация като съвкупност от взаимно свързани данни. Отделният счетоводен запис се изследва заедно с документите и регистрите, с които е свързан. Така се проследява движението на информацията между първичните документи, счетоводните сметки, регистрите и финансовите отчети. Този подход има особено значение при експертизи, свързани с множество стопански операции и продължителни отчетни периоди.

Аналитичният подход насочва изследването към съдържанието и изменението на счетоводните показатели. Чрез него се установяват зависимости между приходи и разходи, вземания и задължения, парични средства и други отчетни величини. Измененията в показателите се проследяват по периоди и по видове операции. Анализът подпомага установяването на причините за определени различия и на тяхното отражение върху счетоводните данни.

Сравнителният подход се основава на съпоставяне на данни от различни източници или периоди. Могат да се сравняват счетоводни записи с първични документи, данни от счетоводни регистри с банкови извлечения, отчетени стойности с договорени стойности или данни за различни отчетни периоди. Сравнението позволява да се установят съответствия, различия и промени в изследваните показатели. При установяване на разлика вещото лице изследва нейните основания и значение за поставената задача.

Хронологичният подход има значение при експертизи, при които последователността на стопанските операции е съществена за изясняване на фактите. Данните се подреждат по дати и периоди, което позволява да се проследи развитието на определени отношения между страните. Този подход е приложим при изследване на плащания, доставки, начисления, движения по сметки и други операции, при които времето на извършване има значение за експертния извод.

Подходът на взаимната проверка се основава на съпоставяне на взаимосвързани счетоводни и финансови данни. Една стопанска операция може да бъде проследена чрез няколко източника – първичен документ, счетоводен регистър, банково извлечение, договор или отчетен документ. Съпоставянето на тези данни позволява да се установи степента на съответствие между тях. При различия се търси тяхното обяснение чрез допълнително изследване на свързаните документи и записи.

Подходът на проследяване на стопанската операция свързва отделните етапи от нейното възникване до счетоводното ѝ отражение. При него вещото лице изследва основанието за извършване на операцията, нейното документално оформяне, счетоводното записване и отражението ѝ във финансовите отчети. Така се проследява движението на информацията и се установява връзката между икономическото съдържание на операцията и нейното счетоводно представяне.

Изборът на подход зависи от характера на експертизата, поставените въпроси и вида на предоставената информация. В практиката отделните подходи се съчетават. Документалното изследване може да бъде допълнено със сравнение на данни, аналитична оценка и хронологично проследяване на операциите. Подобно съчетаване позволява да се обхванат различните страни на изследвания счетоводен процес. (Дочев & Дочев, Съдебно-счетоводни експертизи, 2012)

Подходите определят организацията и посоката на експертното изследване. Те дават възможност на вещото лице да подреди значителния обем счетоводна информация и да насочи вниманието си към данните, които имат значение за поставените задачи. Чрез тях се създава връзка между счетоводните документи, отчетените операции и формираните експертни изводи. Прилагането на подходите се осъществява чрез конкретни методи на изследване. Те превръщат избрания подход в практически действия по проверка, сравнение, изчисление, анализ и обобщаване на счетоводната информация. Поради това подходите и методите следва да се разглеждат като взаимно свързани елементи на експертната работа. (Илиев, 2019)

4. Методи за извършване на съдебно-счетоводното изследване

Методите на съдебно-счетоводното изследване са конкретните средства, чрез които вещото лице проверява, обработва и анализира счетоводната информация. Те осигуряват практическото изпълнение на поставените експертни задачи. (Чиприянова, Александров, & Божилов, 2023) Изборът на метод зависи от характера на изследваните операции, вида на наличните документи и въпросите, на които вещото лице следва да отговори. (Дочев & Дочев, Съдебно-счетоводни експертизи, 2012), (Илиев, 2019)

Проверката е основен метод при извършването на съдебно-счетоводното изследване. Чрез нея се установява съответствието между съдър-

жанието на счетоводните документи и информацията, отразена в счетоводните регистри. Проверката може да обхваща стойности, дати, номера на документи, счетоводни сметки, количества и други данни. При необходимост се проверява връзката между отделните документи, които удостоверяват една и съща стопанска операция.

Документалната проверка има за предмет първичните и вторичните счетоводни документи, договорите, банковите документи, справките и останалите материали, свързани с експертизата. Чрез нея се установяват основанието, съдържанието и стойността на стопанската операция. Особено значение има проследяването на връзката между документа и счетоводното му отражение. Така се установява дали конкретната операция е намерила отражение в счетоводната информация и в какъв размер.

Аритметичната проверка се прилага при установяване на правилността на изчисленията. Тя обхваща суми, сборове, разлики, проценти, начисления и други количествени показатели. Чрез повторно извършване на изчисленията вещото лице установява стойностите, които имат значение за поставените въпроси. Методът намира широко приложение при определяне на задължения, вземания, приходи, разходи, лихви и други финансови величини.

Сравнението позволява съпоставяне на данни от различни източници. Могат да се сравняват данни от счетоводни регистри с първични документи, банкови извлечения с платежни документи, договорени стойности с отчетени стойности или данни за различни периоди. Сравнението показва съответствията и различията между изследваните величини. При установена разлика се изследват причините за нейното възникване.

Проследяването на счетоводните записи се използва за установяване на движението на определена стопанска операция в счетоводната система. Вещото лице проследява операцията от нейното документално основание до счетоводното записване и последващото ѝ отражение в съответните регистри и отчети. Методът позволява да се установи връзката между отделните счетоводни записи и да се проследи движението на информацията.

Хронологичното проследяване подрежда изследваните операции по време на тяхното извършване. То е особено полезно при анализ на плащания, доставки, начисления, прихващания и други операции, при които последователността на действията има значение. Чрез подреждането на данните по дати се изяснява развитието на финансовите отношения и се установява моментът на извършване на отделните операции.

Анализът има за цел да разкрие връзките и зависимостите между отделните счетоводни данни. Вещото лице анализира измененията в приходите, разходите, вземанията, задълженията и други показатели. При необходимост се проследяват данните по периоди, контрагенти, счетоводни

сметки или видове операции. Получените резултати подпомагат формирането на експертен извод по поставения въпрос.

Изчислението се използва за определяне на конкретни стойности, когато те следва да бъдат установени чрез обработка на счетоводни данни. То може да включва определяне на общ размер, разлика, процентно изменение, размер на задължение или друга финансова величина. Изчисленията следва да бъдат представени по начин, който позволява тяхната проверка и проследяване.

Обобщаването и систематизирането имат значение при обработване на голям обем счетоводна информация. Данните се групират според определени признаци – период, вид операция, контрагент, счетоводна сметка или друг показател, който има значение за експертизата. Получената обобщена информация улеснява анализа и позволява да се открояят основните резултати от извършеното изследване.

При една съдебно-счетоводна експертиза обикновено се прилага съчетание от няколко метода. Проверка на документите може да бъде последвана от сравнение на данните, аритметична проверка и проследяване на счетоводните записи. При по-сложни задачи към тях се добавят анализ, хронологично проследяване и обобщаване на резултатите. Подборът на методите следва да съответства на конкретната задача и на характера на счетоводната информация. Съществено значение има и последователността при прилагането на методите. Вещото лице първоначално установява необходимите източници на информация, след което извършва тяхната проверка и обработка. Получените данни се съпоставят, анализират и обобщават. На тази основа се формират конкретните отговори на поставените въпроси. (Душанов & Цанков, 2008), (Чиприянова, Александров, & Божилов, 2023)

Методите на съдебно-счетоводното изследване осигуряват връзката между счетоводната информация и експертния извод. Чрез тях данните от документите и счетоводните регистри се превръщат в систематизирана информация, върху която вещото лице изгражда своето заключение. Правилният подбор и последователното прилагане на методите допринасят за точността, проследимостта и обосноваността на експертното заключение.

5. Заключение

Съдебно-счетоводната експертиза изисква ясна организация на експертното изследване и последователно прилагане на професионални правила. Принципите създават основата за обективна, компетентна и документално обоснована експертна работа. Подходите определят посоката на изследване и осигуряват логична връзка между отделните счетоводни данни. Методите превръщат тази организация в конкретни действия по проверка, сравнение, изчисление, анализ и обобщаване. Резултатът е експертно заключение с ясна аргументация и проследимост на извършената работа.

Усъвършенстването на експертната практика изисква съобразяване с развитието на счетоводната отчетност, информационните технологии и нарастващия обем на обработваните данни.

Използвани източници

Дочев, М. (2009). *Съдебно-счетоводни експертизи.* Велико Търново: Фабер.

Дочев, М., & Дочев, Х. (2012). *Съдебно-счетоводни експертизи.* Велико Търново: Фабер.

Душанов, И., & Цанков, П. (2008). *Съдебно-счетоводни експертизи.* Варна: Ромина.

Илиев, П. (2019). *Съдебни експертизи. Съдебно-икономически експертизи. Електронен учебник.* София: Нов български университет.

Министерство на правосъдието. (24 02 2023 г.). *НАРЕДБА № Н-1 от 14 февруари 2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица.* Извлечено от Държавен вестник, бр. 18: https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp;jsessionid=BCA823F24D5299CFEC26069F29C1E8C4?idMat=186961

Министерство на правосъдието. (н.д.). *НАРЕДБА № 3 ОТ 30 НОЕМВРИ 2012 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА.* Извлечено от Държавен вестник, Обн. ДВ. бр.98 от 11 Декември 2012г., отм. ДВ. бр.86 от 17 Октомври 2014г., Отменена с Решение № 2305 от 18 февруари 2014 г. на ВАС по адм. д. № 3367 от 2013 г. - ДВ, бр. 86 от 17 октомври 2014 г.: https://www.justice.government.bg/home/normdoc/2135827817

Чиприянова, Г., Александров, С., & Божилов, Б. (2023). *Съдебно-счетоводни експертизи.* Свищов: Академично издателство „Ценов“.